

Lukeminen on hyväksi kaikille

Suomalaisten koululaisten lukutaidon heikkeneminen ja lukemisen harrastamisen vähentyminen ovat viimeisten PISA-raporttien (Programme for International Students Assessment) kertomaa. Näihin huoliin on Rauman normaalikoulussa pyritty vastaamaan muun muassa kirjastoa kehittämällä.

PISA on OECD:n jäsenmaiden yhteinen tutkimusohjelma, jossa kartoitetaan kansainvälisessä vertailukehyksessä 15-vuotiaiden nuorten osaamista matematiikassa, luonnontieteissä ja lukutaidossa. PISA-tutkimusohjelma on aloitettu vuonna 2000, joten aineistoja on kerätty yhteensä seitsemän kertaa. Lukutaitoa on painotettu vuosina 2000, 2009 ja 2018. Vuoden 2018 aineistoa analysoidaan parhaillaan.

Suomi on kaikissa mitattavissa lukutaidon osa-alueissa edelleen maailman kärkeä, mutta valitettavasti tulokset ovat huonontuneet kautta linjan. Sulkunen lainaa OECD:n vuodelta 2009 olevaa määritelmää, jonka mukaan *"Lukutaito on kirjoitettujen tekstien ymmärtämistä, käyttöä ja arviointia sekä niiden lukemiseen sitoutumista lukijan omien tavoitteiden saavuttamiseksi, tietojen ja valmiuksien kehittämiseksi sekä yhteiskuntaelämäänsä osallistumiseksi"*. (Sulkunen, S. 2012.)

Lukutaidossa Suomi oli ylivoimainen ykkönen vuonna 2000, mutta erityisesti vuodesta 2006 alkaen tulokset ovat heikentyneet merkittävästi. Lukutaidon osalta osaaminen heikentyi vuosina 2006–2015 noin 20 pistettä, mikä vastaa noin puolen vuoden opintoja. Osaamistaso laski vuoteen 2012 saakka, mutta vuoden 2015 tutkimuksessa lasku on pysähtynyt. Tärkeää olisi kuitenkin saada trendi kääntymään siten, että heikkojen lukijoiden määrä pienenesi ja huippulukijoiden, tai ainakin hyvien lukijoiden, määrä lisääntyisi. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että olisi tärkeää pystyä sitouttamaan nuoria lukemiseen ja lukemisen harrastamiseen. (Vettenranta ym., 2016.)

Väljärven ym. (2015) mukaan tuhansien suomalaisnuorten lukutaito on peruskoulun päättyessä niin heikko, että se rajoittaa heidän elämäänsä ja saattaa nostaa tien pystyyn jatko-opintoihin ja työelämään. Kaikkien 15-vuotiaiden lukutaidon taso ei ole heikentynyt samalla tavoin, vaan erot lukutaidossa jakavat yhä selvemmin nuoret menestyjiin ja keltasta putoajiin. Huolestuttavaa on se, että lukutaidon taso on

heikentynyt eniten huono-osaisimpien perheiden lapsilla. Hyväosaisissa perheissä lukutaidon taso sen sijaan on yleensä pysynyt erinomaisena. Tekninen lukutaito on kutakuinkin tallella, mutta ongelmia on tekstin ymmärtämisessä ja sisäistämisessä. Myös ero tyttöjen ja poikien välillä on kasvanut. Monet suomalaistytöt ovat edelleen erinomaisia lukijoita. Pojissa sen sijaan on entistä enemmän niitä, joiden lukutaito on surkea. Ero tyttöjen ja poikien välillä vastaa jo noin puolentoista kouluvuoden opintoja.

Yksi selitys lukutaidon rappeutumiseen on kaunokirjallisuuden lukemisen väheneminen, joten koulujen kirjastot ovat omalta osaltaan avainasemassa lukemisen innoittajina. Niitä on ryhdytty kehittämään usein epämääräisistä tai olemattomista kirjavarastoista houkutteleviksi ja toimiviksi tietokeskuksiksi, joita hyödynnetään aktiivisesti kaikessa opetuksessa ja oppiaineiden välisessä yhteistyössä. Omat kirjastot ovat erityisen tärkeitä sellaisille kouluille, joiden välittömässä läheisyydessä ei ole yleistä kirjastoa. PISA-tutkimuksessa onkin selvinnyt, että myös erot kaupunkien ja maaseutujen oppilaiden oppimistuloksissa ovat isot.

Rauman normaalikoulussa kirjaston kehittämisen tavoitteena on ollut innostaa lapsia ja nuoria tarttumaan kirjoihin ja nauttimaan lukuelämyksistä. Kouluun perustettiin vuonna 2015 kirjastotyöryhmä, jonka tehtäväksi annettiin yli sata vuotta koulussa toimineen koulukirjaston toiminnan kehittäminen. Yhteistyötä tehtiin erityisesti oman yliopiston kirjastoasiantuntijoiden kanssa. Hankkeen alusta asti oli selvää, että lisäseiniä ei kirjastoa varten ollut mahdollista rakentaa. Kun tilakysymystä pohdittiin ja kaikki mahdolliset vaihtoehdot käytiin läpi, tilat saatiin koulun ylimmän ja alimman kerroksen oppimaisemista, joihin yliopiston tilasuunnittelu suunnitteli kirjastoon sopivia uusia kalusteita.

Kouluun hankittiin myös uutta kirjallisuutta. Suomessa vain 3 prosenttia oppilaista on kouluissa, joissa koulukirjaston koko on yli 5 000 kirjaa ja 40 prosenttia oppilaista on kouluissa, joissa koulukirjastossa on 501–5000 kirjaa. Oppilaista 26 prosenttia on kouluissa, joiden koulukirjastossa on 500 kirjaa tai vähemmän, ja 30 prosenttia oppilaista on kouluissa, joissa ei ole koulukirjastoa ollenkaan. (Leino ym., 2017.) Tällä hetkellä Rauman normaalikoulu kuuluu edellisen perusteella niin sanottuihin kolmen prosentin kouluihin. Nimekseen uudistettu kirjasto sai Lukula, ja avajaisia juhliittiin tammikuussa 2017. Ulkoiset edellytykset lukemisen lisäämiseen ovat nyt erittäin hyvät.

Kirjastoon on voitu palkata kokopäiväinen kirjastosihteeri, jonka toimenkuvaan kuuluu kirjaston kehittäminen ja kiinteä yhteistyö opetushenkilökunnan kanssa. Ilman kirjastosihteeriä kehittämistyö olisi hankalaa. Tiedossa on, ettei kaikilla kouluilla ole taloudellisista syistä mahdollisuutta palkata omaa kirjastosihteeriä. Tällaisissa tapauksissa olisi syytä kartoittaa kunnan mahdollisuuksia palkata koulujen yhteinen kirjastosihteeri.

Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus PIRLS antaa arvokasta tietoa neljäsluokkalaisten lukutaidon tasosta ja täydentää näin PISA-tutkimusten tuottamaa tietoa lasten ja nuorten osaamisesta. Koulutuspoliittisia ratkaisuja mietittäessä olisikin syytä ottaa huomioon molempien tutkimusten tulokset. Yhteistä kummankin tutkimuksen tuloksille on se, että lasten ja nuorten asenteet lukemista kohtaan ovat avaintekijöitä lukemiseen sitoutumisen kannalta, mikä taas näyttäytyy parempana lukutaitona. On tärkeää huomata, että merkittävä muutos lukemisessa tapahtuu nimenomaan neljännen luokan jälkeen. PIRLS-tutkimuksessa neljäsluokkalaisten tyttöjen ja poikien välinen ero Suomessa ei ollut kovinkaan paljon kansainvälistä keskiarvoa suurempi, mutta 15-vuotiailla ero on jo maailman suurimpia. Tyttöjen keskimääräinen lukutaito on jopa puolentoista kouluvuoden verran poikia edellä. (Leino ym., 2017.) Lisäksi sellaisetkin tulokset, jotka vaikuttavat kansainvälisessä vertailussa erinomaisilta, voivat kansallisiin tavoitteisiin suhteutettuina olla vaatimattomia. Esimerkiksi kansainvälisesti vähäinen heikkojen lukijoiden määrä Suomessa tarkoittaa jokaisessa ikäluokassa tuhansia nuoria. Väkilukuumme suhteutettuna tämä on paljon, etenkin kun tavoitteena on olla maailman osaavin kansa vuonna 2020. (Sulkunen & Välijärvi, 2012.)

Sukupuolieron kasvamisen lisäksi myös heikkojen lukijoiden osuus kasvaa iän myötä: kun PIRLSissä vähimmäistason alle jäi vain 2 prosenttia oppilaista, oli PISAssa vastaava luku 11 prosenttia (Vettenranta ym., 2016). Tämän vuoksi olisikin erityisen tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten kiinnostus ja sitoutuminen lukemiseen pystyttäisiin säilyttämään lapsuudesta aikuisuuteen asti. Kansainvälisissä lukutaidon arviointitutkimuksissa (PIRLS, PISA) oppilaan perhetausta, erityisesti perheen sosioekonominen asema sekä lukemiseen sitoutuminen, kuten lukemisharrastus ja asenteet lukemista kohtaan, ovat olleet joka maassa ja kaikkina tutkimusajankohtina

merkittävimpiä lukutaidon vaihtelua selittäviä taustamuuttujia. Suomessa sosioekonomisen taustan yhteys oppimistuloksiin on ollut kansainvälisessä vertailussa keskitasoa heikompi, mutta viimeisimmän PISA-tutkimuksen mukaan se näyttää voimistuneen. (Vettenranta ym., 2016; Leino ym., 2017.)

Hyvä lukutaito parantaa koulumenestystä. Nuori, jolla on 17 000 sanan sanavarasto, on oppimis- ja ilmaisukyvyltään aivan eri sarjassa kuin sellainen, jonka sanavarasto on 50 000–70 000 sanaa. Ero lukevien nuorten hyväksi on oppimistuloksissa viisinkertainen. Lukutaidon tekniikan oppiminen on kuitenkin vasta lukijuuden alku. Varsinainen lukemisen taito syntyy harjoittelemalla eli lukemalla paljon. Luku- ja kirjoitustaito ovat merkittäviä taitoja kaiken oppimisen kannalta. Hyvä lukutaito on kaiken oppimisen perusta. Lukeva ihminen kehittää niin ajattelu-, ongelmanratkaisu-, keskittymis- kuin empatiakykyäänkin ja lisää tietojaan ympäröivästä maailmasta. Lukutaitoa pidetään perustaitona, jota ilman meidän on mahdotonta selvitä. Maailmassa on tällä hetkellä 260 miljoonaa lasta, jotka eivät osaa lukea ollenkaan tai lukevat niin huonosti, ettei taidolla tule toimeen.

Lukuisat tutkimukset todistavat nimenomaan luetun tekstin merkityksestä ihmisten ja yhteiskuntien hyvinvoinnille. Valitettavasti niin aikuisten kuin lastenkin kirjojen parissa viettämä aika on vähentynyt. Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan (SVT, 2017) luettujen kirjojen määrä vähenee koko ajan. Vielä 1981 noin joka kolmas yli kymmenvuotias oli lukenut vähintään kymmenen kirjaa puolessa vuodessa, mutta 2017 tähän ylsi enää 13 prosenttia väestöstä. Tutkija ja tietokirjailija, entinen Kansalliskirjaston johtaja Kai Ekholm kirjoitti *Helsingin Sanomien* kolumnissaan 6.8.2019, että kirjaa luetaan Suomessa 8–13 minuuttia päivässä, kun verkossa vietetään joka viikko lähes vuorokausi. Aivotutkija, Helsingin yliopiston kasvatustieteen professori Minna Huotilainen toteaa *Helsingin Sanomissa* 11.8.2019, että myös lukualustalla on väliä. Painetusta kirjasta omaksuttu asiatieto jää mieleen paremmin kuin näytöltä luettu. Huotilaisen mukaan lukemisesta on monenlaisia hyötyjä. Lukemisen opettelu on systemaattista, sitkeää harjoittelua, joka kestää vuosia, ja se on terveellistä aivojen kehitykselle. Pitkien tekstien lukeminen kehittää pitkäkestoista muistia, jota tarvitaan monissa vaativissa töissä, samoin empatiakykyä. Lisäksi se vähentää stressiä. Lukeminen harjaannuttaa pitkäjänteisyyttä tavalla, jollaista on yhteiskunnassa koko ajan vähemmän tarjolla.

Suomella väkiluvultaan pienenä kansakuntana ei ole varaa menettää ainoatakaan kansalaistaan syrjäytymisen vuoksi, mihin heikot valmiudet erilaisten tekstien ymmärtämisessä saattavat johtaa. Hyvä lukutaito parantaa huomattavasti oppilaiden ja myöhemmin työelämässä olevien mahdollisuuksia menestyä elämässään. Meidän on kaikin keinoin pyrittävä motivoimaan oppilaita lukemisen pariin. Ytimessä-hanke on oiva esimerkki halusta vastata tähän haasteeseen. Sen tavoitteena on kehittää keinoja peruskouluikäisten oppilaiden lukemiseen innostamiseen niin koulussa kuin vapaa-ajalla. Koulun rehtorina olen voinut kannustaa tätäkin hanketta liikkeelle ja antaa opettajille mahdollisuuden panostaa aikaansa ja tarmoansa oppilaiden lukemisen edistämiseen. Hankkeessa ovat mukana Turun, Joensuun ja Rauman normaalikoulut sekä tutkijoita Turun ja Jyväskylän yliopistoista, eli se toteuttaa kaivattua normaalikoulujen ja yliopistotutkijoiden yhteistyötä ja verkostoitumista. Lukeminen on saanut rinnalleen paljon muita kiehtovia aktiviteetteja, joten siitä olisi nyt tehtävä entistä tärkeämpää ja kiinnostavampaa. Tähän haasteeseen on syytä tarttua kaikissa kouluissa ja päiväkodeissa. Käsillä oleva kirja antaa lukijoille varmasti sekä teoreettisia lähtökohtia että käytännön toteutusmalleja lukemaan innostamisessa.

Tapio Heino

Lähteet

Leino K., Nissinen K., Puhakka E. & Rautopuro J. 2017. Lukutaito luodaan yhdessä. Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus (PIRLS 2016). Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.

OECD 2009. PISA 2009. Assessment Framework - Key Competencies in Reading, Mathematics and Science. OECD: Pariisi.

Sulkunen, S. 2012. Suomalaisnuorten lukutaidon ja lukuharrastuksen muuttuminen vuodesta 2000. Teoksessa Sulkunen, S. & Välijärvi, J. (toim.) 2012 PISA 09. Kestääkö osaamisen pohja? Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:12, 12–33

Sulkunen, S. & Välijärvi, J. (toim.) 2012. PISA 09. Kestääkö osaamisen pohja? Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:12.

SVT 2017 = Suomen virallinen tilasto: Vapaa-ajan osallistuminen.

Lukemisen muutokset 2017. Helsinki: Tilastokeskus.

http://www.stat.fi/til/vpa/2017/03/vpa_2017_03_2019-04-25_tie_001_fi.html. Viitattu 2.10.2019.

Vettenranta J., Välijärvi J., Ahonen A., Hautamäki J., Hiltunen J., Leino K., Lähteinen S., Nissinen K., Puhakka E., Rautopuro J. & Vainikainen M.-P. 2016. PISA 15: ensituloksia. Huipulla pudotuksesta huolimatta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:41.

Välijärvi, J., Kupari, P., Ahonen, A., Arffman, I., Harju-Luukkainen, H., Leino, K., Niemivirta, M., Nissinen, K., Salmela-Aro, K., Tarnanen, M., Tuominen-Soini, H., Vettenranta, J. & Vuorinen, R. 2015. Millä eväillä osaaminen uuteen nousuun? PISA 2012 -tutkimustuloksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:6.